

”Når to bliver til én – omsorg i sorgen”

Et-årigt modelprojekt til udvikling af den basale indsats for ældre efterladte ved tab af ægtefælle/samlever

»Alene«

Du snakker altid om døden
du er træt af livet
vil bare hjem
hjem til dine kære, der gik forud.

Jeg tænker at så længe
du husker dine hjertepiller
og dine måltider
kan du ikke mene det så alvorligt,
men vi må hellere tale om det,
ved lejlighed.

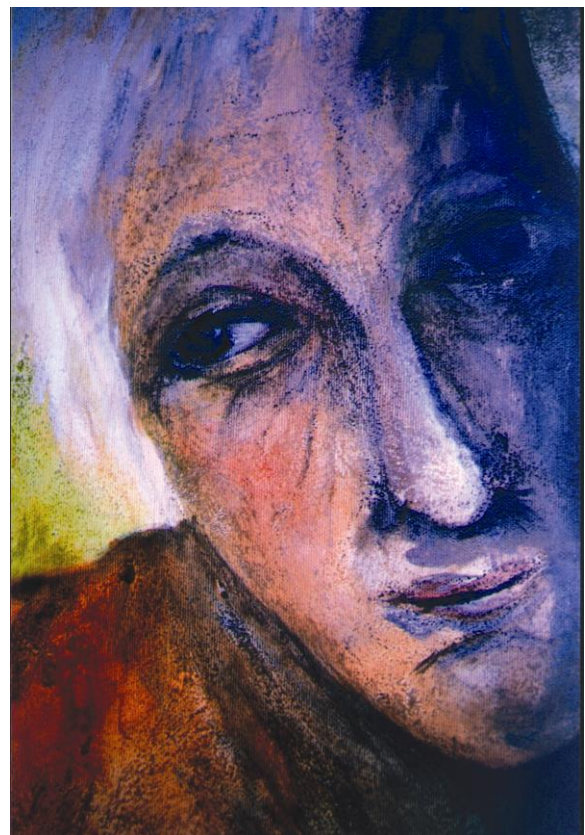
Du fortæller om dine søstre
som du holdt i hånden
og din mand som du plejede
til den allersidste stund
du er glad for at du var der

Jeg ser på dig
og ser så angsten bagved mindet

Du snakker altid om døden
men ikke fordi du ønsker at dø
der er bare ingen tilbage
til at holde dig i hånden
og du er bange for at dø – alene

Det gør ondt inden i mig
for jeg kan ikke tilbyde
at være der.
Kun tilbyde at komme
hver morgen kl. 9
og se om du stadig lever.

Malene Lilja Mikkelsen fra digtsamlingen
»Hjemmehjælpertanker«

”Afsked” Jorit Tellervo 2008

Formål

Formålet med dette projekt er at udvikle indsatsen for ældre mennesker, der har mistet deres ægtefælle eller samlever.

Delmålene er:

- At sikre ældre efterladte et tilbud om sorgstøtte uanset om de mister deres ægtefælle eller samlever på hospice/palliativ enhed, på sygehus, i eget hjem eller på plejehjem
- At øge fokus på særligt udsatte ældre og tydeliggøre de specielle tilbud til denne gruppe
- At sikre kompetenceudvikling af omsorgspersonale på udvalgte sygehusafdelinger, hjemmeplejegrupper og på plejehjem
- At sikre at medarbejdere de udvalgte steder, bliver i stand til at yde individuel sorgstøtte til ældre efterladte

Målene er

- At forebygge mistrivsel og selvmord blandt ældre efterladte
- At bidrage til, at arbejdet med ældre mennesker er attraktivt.

Baggrund

Alle mennesker dør. I Danmark dør en meget stor del efter et uheldeligt sygdomsforløb og som ældre. Hvert år dør ca. 55.000 danskere, heraf er ca. $\frac{3}{4}$ over 65 år. I 2006 døde 15.731 patienter af kræft, heraf var 11.453 over 65 år (www.cancer.dk). Ældre efterladte ægtefæller/partnere udgør derfor en stor del af alle efterladte. 51,7% af de over 65 årige har en partner (www.statistikbanken.dk). Anslået ud fra disse tal vil godt 22.000 danskere over 65 år miste deres ægtefælle årligt. Omkring halvdelen dør på hospitaler, knap en fjerdedel i eget hjem og en fjerdedel på plejehjem/beskyttet bolig samt på hospice (Sundhedsstyrelsens dødsårsagsregister 2005).

Men ældre menneskers tab og sorg i forbindelse med dødsfald og særligt ægtefællens/samleverens død får ingen særlig opmærksomhed i ældreomsorgen.

I en undersøgelse blandt ældre efterladte svarede 72%, at tabet af ægtefællen var den mest belastende oplevelse i deres liv (Lund, Caserta & Diamod, 1993). Antallet af registrerede selvmord blandt ældre mennesker i Danmark er seks gange højere end blandt unge mennesker og højest for ældre mænd. At miste en ægtefælle/partner udgør en særlig risiko. Fra interview med efterladte til ældre selvmordere ved vi, hvilke hændelser, der kan øge risikoen: Tab af ægtefælle eller partner, svær sygdom hos én selv eller nærtstående, oplevelser af ensomhed, mangel på en fortrolig samt psykiske lidelser, især depressiv lidelse. Selvmordsrisikoen blandt ældre enkemænd er fem-seks gange højere end hos gifte mænd i det første år efter ægtefællens død. For kvinder der har mistet deres ægtefælle er risikoen tre-fire gange højere, end hos gifte kvinder (Tellervo, 2004).

Cand.psyk. Maja O'Connor har i en netop afsluttet ph.d. vist, at ældre efterladte har overraskende høj forekomst af symptomer på posttraumatisk stress (PTSD). PTSD er en pinefuld lidelse, der opstår som følge af en oplevelse, som er så voldsom, at den truer personens fysiske og psykiske sundhed. Ifølge Maja O'Connor kan PTSD diagnosen hæftes på 16 % af de adspurgte ældre efterladte to måneder efter dødsfaldet og på 18 % et år efter. 1/6 af de ældre efterladte lider således af traumatisk stresstilstand et år efter ægtefællens død (O'Connor, M. 2009). Det kan dokumenteres at en systematisk opsporing, tidlig screening og målrettet intervention kan forebygge håbløshed, PTSD og selvmord og ikke mindst forøge livskvaliteten hos ældre efterladte (Schut et al, 2001).

Sorg handleplaner for børn og unge – en succes

Kræftens Bekæmpelse har i godt 10 år arbejdet målrettet med støtte til børn i sorg. Kræftens Bekæmpelse har i 2009 opgjort af 96 % af landets skoler og 74 % af daginstitutionerne i Danmark har en OmSorg-handleplan. Ud af de 26 % af daginstitutionerne, som endnu ikke har en handleplan, er næsten 30% i gang med at udarbejde en (www.cancer.dk/omsorg).

Effekten af projekt »OmSorg« kan også tydeligt aflæses i en undersøgelse af motivation og barrierer for efteruddannelse på sorg-/krise området (Tour d'AMU – fra ukendt til velkendt 2008). I 80 % af de pædagogiske institutioner som projektet fik kontakt med (16 institutioner – børnehaver og SFO tilbud i Region Sjælland) havde personalet været på efteruddannelse og udarbejdet en omsorgs-handleplan for ulykker og dødsfald i deres institution. Det pædagogiske personale fortæller, at Kræftens Bekæmpelses omsorgsmateriale har været igangsættende for efteruddannelse og for udarbejdelse af handleplaner.

Undersøgelsen viste samtidig, at der ikke har været opmærksomhed på efteruddannelse og udarbejdelse af handleplaner for omsorgspersonale. Under 10 % af medarbejderne på omsorgsområdet havde deltaget i sorg-/krise efteruddannelse og ingen af de adspurgte institutioner eller hjemmeplejeordninger (19 institutioner – sygehuse, hjemmeplejen og plejehjem i Region Sjælland), havde udarbejdet handleplaner.

Det synes oplagt at bruge de positive erfaringer fra Kræftens Bekæmpelses »OmSorg for børn og unge i sorg« til inspiration og støtte for udviklingen af indsatsen for ældre mennesker i sorg.

Sorghandleplaner for ældre efterladte

Omfanget af litteratur om ældre mennesker i sorg er beskedent. Projektet vil bidrage til at skabe overblik over den eksisterende viden om sorg hos ældre, via litteraturstudier og fra projekter i Danmark.

En stor del af patienter der dør på hospice er over 65 år. Palliativt Videncenter har i 2009 kortlagt tilbud fra de palliative institutioner/organisationer på specialistniveau i Danmark. Besvarelserne viser en mangfoldighed af tilbud til efterladte. Disse tilbud skal danne platform for anbefalinger til handleplaner på sygehuse, i hjemmeplejen og på plejehjem. Projektet er målrettet social- og sundhedshjælpere og – assistenter, sygeplejersker samt øvrige relevante fag personer. I første omgang skal projektet afprøves i få udvalgte kommuner og herefter spredes til øvrige kommuner (udvalgt efter nærområde – by - og landkommune).

Det er hensigten at medarbejderne fra de udvalgte kommuner i to pilotfaser skal deltage i et sorg-/krise efteruddannelsesforløb og her udarbejde handleplaner - tilpasset de lokale forhold. Efteruddannelsen bliver betalt af Undervisningsministeriet (AMU-efteruddannelse, der er gratis /med VEU godtgørelse (løntabsgodtgørelse)). Efteruddannelsen evalueres af medarbejderne elektronisk. Evalueringsproceduren gør det muligt dels at registrere kursisterne og at supplere de obligatoriske spørgsmål med projektspørgsmål fx vedr. lokal handleplan. I Pilotprojektfaserne tilbydes undervisning til i alt 120-140 medarbejdere i udvalgte kommuner. Projektet kan implementeres over hele landet støttet af kontaktpersoner fra de specialiserede palliative institutioner og via AMU-efteruddannelse.

Med projektet »Når to bliver til en – omsorg i sorgen«, er det målet at få fag personale, til at erkende, at de har et ansvar for at hjælpe. Handleplaner udarbejdet lokalt kan øge opmærksomheden på de »bløde« plejeopgaver. Samtidig vil det skabe tryghed/handlemuligheder for personalet, der ellers kan føle sig alene og risikere at brænde ud. Projektet kan pege på muligheder for tværfagligt og tværsektorielt samarbejde og afdækker tilbud om og muligheder for sorggrupper for ældre i Danmark.

På det politiske plan kan efteruddannelse og handleplaner, forpligte folketings-, regions- og kommunalpolitikere til at påtage sig deres del af ansvaret for støtte til ældre mennesker i sorg.

Forventede resultater

De forventede resultater af projektet kan opdeles i to kategorier. Den ene retter sig mod de ældre efterladte. Den anden del retter sig mod udvikling og uddannelse af omsorgspersonale.

I forhold til at sikre støtte til de ældre efterladte, forventes følgende resultater:

- Ældre borgere, der mister ægtefælle på sygehuse, i eget hjem eller på plejehjem får tilbud om omsorg i sorgarbejdet – af et kompetent omsorgspersonale
- At ældre efterladte/deres nærmeste kan finde tilbud om sorggrupper uanset hvor i landet de er bosiddende

I forhold til personalet forventes det:

- At plejepersonalet som pilot projekt, i udvalgte områder af Danmark, igennem efteruddannelse udarbejder en handleplan for støtte til ældre efterladte
- At der samles ressource personer fra de specialiserede enheder (hospice og palliative team/-enheder) der vil medvirke i national implementering af handleplaner.
- At der udgives inspirations materiale med eksempler på handleplaner.
- At projektet omtales i relevante fagblade for omsorgspersonale

Arbejdsplan september 2010 – september 2011

Fase - tidsramme	Indhold
Fase 1. Projektudvikling September 2010	• Projektstart – sammensætning af styregruppe • Udvikling af styringsredskaber: tidslinje, milepæle, hypoteser samt succeskriterier • Overordnet afdækning af teoretiske og praktiske erfaringer med støtte til ældre efterladte
Fase 2. Kortlægning September-december 2010	• Litteraturgennemgang; ældre, sorg og støttemuligheder • Opsamling af viden om støtte til ældre efterladte fra eksisterende tilbud • Eksplicit kortlægning af sorggrupper for ældre efterladte
Fase 3. Pilotprojekt 1 Januar - marts 2011	• Udarbejdelse af forslag til handleplaner og undervisningsmateriale • Efteruddannelse på institutioner inden for ældreplejen i udvalgte Kommune + afdeling på et udvalgt Sygehus (i alt ca. 40 personer)
Fase 4. Pilotevaluering 1 Marts – maj 2010	• Evaluering af efteruddannelsesforløb – dokumentation via »Viskvalitet« • Tilpasning af vejlednings- og undervisningsmateriale • Udkast til indhold og grafisk tilrettelæggelse af inspirations-/undervisningsmateriale • Præsentation af materialet for og sparring med udvalgte institutioner • Godkendelse af vejlednings- og undervisningsmateriale i styregruppen
Fase 5. Pilotprojekt 2 og evaluering 2 Maj – juni 2011	• Udarbejdelse af evt supplerende undervisningsmateriale • Tilrettelæggelse og afholdelse af efteruddannelse i udvalgte kommuner og sygehus (i alt 80-100 personer) • Evaluering af efteruddannelsesforløb • Opsætning af orienteringspunkter om projektet og sorggrupper for ældre efterladte på KBs og PAVIS hjemmesider
Fase 6. Formidling August – september 2011	• Formidling af resultater i fagblade • Implementeringsstrategi for hele landet • Endelig netværksorganisering mhp national implementering • Orientering om projektet på EPOS konference (efteruddannelses udvalg for omsorgspersonale - UVM) og på konference om palliation i kommunalt regi (PAVI) • Kort evalueringsrapport • Styregruppen godkender implementeringsmodel og evalueringsrapporten

Projektorganisering

Projektleder

Sygeplejerske Jorit Tellervo, CV som bilag

Projektgruppe – medvirker til skrivning/publicering af efteruddannelses materiale

Karen-Inge Karstoft , cand.psyk

Per Bøge, projektchef Om Sorg for børn og unge, Kræftens Bekæmpelse

Inger Anneberg, journalist, master i sundhedsantropologi

Lise Trap, sognepræst Soderup - Kr. Eskilstrup

Rikke Nøhr Christensen og Sidse Schoubye Andersen, cand.scient.soc

Rita Nielsen, hospicesygeplejerske

For spørgsmål kontakt Jorit Tellervo 30 38 23 20, jt@pavi.dk

Styregruppe

Anna-Lisa Lindum, Psykoterapeut, sygeplejerske underviser

Birgitte Holst, Personaleleder, Dorthe Mariehjemmet, Rødovre kommune

Christine E. Swane, Direktør for EGV, Kultursociolog, ph.d.

Grith R. Boye-Møller, studentermedhjælper, Palliativt Videncenter

Helle Timm, mag.art., ph.d., chef for Palliativt Videncenter

Inger Anneberg, journalist, Ph.d.-stipendiat – Århus Universitet

Jorit Tellervo, projektleder, medarbejder Palliativt Videncenter

Maja O'Connor, gerontopsykolog, ph.d., Århus Universitet

Per Bøge, projektchef Om Sorg for børn og unge, Kræftens Bekæmpelse

Ulla Helsted, vicedirektør Holmegårdsparken, Charlottenlund

Charlotte Lundsgaard, forebyggende medarbejder, Københavns kommune

Projektsekretariat

Projektet forankres økonomisk og administrativt i Palliativt Videncenter, hvor projektlederen har daglig arbejdsplads, www.pavi.dk.

For yderligere spørgsmål kontakt evt. Helle Timm 30 38 23 00, ht@pavi.dk

National netværksgruppe

Sammensættes af kontaktpersoner fra bl.a de specialiserede palliative institutioner (hospice, teams og enheder), der har omsorg for efterladte som særligt kompetenceområde. Netværket skal både bidrage med viden vedr. handleplaner og til den senere nationale implementering.

Netværksgruppen er under etablering

Litteratur

Lund, Caserta & Dimond, 1993 "Spousal bereavement in later life. I:Stroebe, M.S., Stroebe

Schut, H., Stroebe, M.S., van den Bout, J., & Terheggen, 2001 Intervention for the bereaved: Gender differences in the efficacy of two counselling programmes. British Journal of Clinical Psychology, 36, 63-72.

Tellervo, Jorit »Selvmord blandt gamle mennesker – myter, viden og forebyggelse« Nyt Nordisk forlag 2004

Århus Universitet: O'Connor, M. 2009, " [A Longitudinal Study of PTSD in the Elderly Bereaved: Prevalence and Predictors.](#)

Henvisning til hjemmesider:

www.cancer.dk/nordcan

www.statistikbanken.dk/fam100n

www.sst.dk/publ/tidsskrifter/nyetal/pdf/2006/18_06.pdf

www.cancer.dk/omsorg/laerere+og+paedagoger/omsorg+handleplaner/

[www.epos-amu.dk/media\(946,1030\)/Tour_d'AMU.pdf](http://www.epos-amu.dk/media(946,1030)/Tour_d'AMU.pdf) Tour d'AMU – fra ukendt til velkendt 2008

Palliativt Videncenter har modtaget støtte fra EGV

*A. P. Møller og Hustru
Christine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal*
og A.P. Møllers fond,
til udviklingsprojektet "Når to bliver til én".

Palliativt Videncenter har indgået en udliciteringsaftale med SOPU Sundhed, Omsorg, Pædagogik undervisning København og Nordsjælland.